

Васильченко Т. В.,

головний бібліограф Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (0482) 34 77 89

e-mail: Tanja140166@ukr.net

ДІАЛОГ МИСТЕЦТВА ТА ЛІТЕРАТУРИ У ТВОРЧОСТІ ПРОФЕСОРА ОНУ ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА АНАТОЛІЯ АНДРІЙОВИЧА ЖАБОРЮКА

У пропонованій статті на основі документів, які зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, коротко розглянута творча спадщина та життя професора А. А. Жаборюка, який працював на межі двох видів мистецтва, осмислюючи теорію та історію літератури і мистецтва, зокрема живопису, графіки. Основна увага приділена взаємодії (діалогу) літератури та образотворчого мистецтва крізь призму взаємодоповнення одне одного та специфічності кожного у працях автора.

Ключові слова: українське образотворче мистецтво, європейське мистецтво, живопис, література

1 травня виповнилося 100 років з дня народження, відомого в Україні та за її межами вченого-теоретика, літературознавця та мистецтвознавця, професора Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, фахівця з історії світової та української художньої культури – Анатолія Андрійовича Жаборюка. Його наукові інтереси зосереджувались навколо проблем історії та теорії образотворчого мистецтва, взаємозв'язків літератури і малярства. Серед наукових інтересів професора також слід виділити дослідження творчої спадщини Шевченка-художника і графіка та її зв'язків із літературним доробком.

А. А. Жаборюк народився у 1924 р. в селянській родині у с. Ново-Миколаївка (нині с. Конопляне) на Одещині. Закінчивши середню школу вступив на річні курси вчителів української мови та літератури, але до викладацької роботи так і не приступив, розпочалася війна. Так склалося, що сімнадцятилітній Анатолій залишився в окупованому ворогом рідному селі, де працював на різних роботах. Після звільнення з окупації, у квітні 1944 р. відправився на фронт, де воював у складі частин 3-го Українського фронту, заслуживши ордени та медалі.

Повернувшись з війни, Жаборюк став працювати вчителем, а згодом і директором школи. Одночасно, заочно навчався в Одеському педагогічному інституті ім. К. Д. Ушинського, де на кафедрі історії української літератури пройшов аспірантуру. Свою наукову діяльність розпочав літературознавчими студіями, захистивши кандидатську

дисертацію [11] і опублікувавши ряд статей про творчість Михайла Стельмаха. До 1960 р. викладав (читав лекційні курси з історії української літератури, теорії літератури, методики викладання літератури) та працював на посаді проректора педагогічного інституту з навчально-виховної роботи.

У 1960 р. Анатолія Андрійовича запросили на викладацьку роботу до Одеського університету ім. І. І. Мечникова, де він спочатку працював доцентом кафедри української літератури, з 1967 р. – доцентом кафедри теорії та методики викладання літератури (тепер – кафедра української літератури та компаративістики), а з 1993 по 2012 р. – професором цієї кафедри. В 1964—1970 рр. був деканом філологічного факультету.

Саме на кафедрі теорії та методики викладання літератури наукові пошуки А. Жаборяка зосередилися навколо проблем історії і теорії образотворчого мистецтва. Поштовхом до цього послужив факультативний курс з історії українського доживотнового живопису, який він читав студентам філологічного та історичного факультетів. Результатом плідної праці у вказаному напрямку став ряд змістовних монографій, які охоплюють історію українського малярства від XI до початку XX століття.

Перша ґрунтовна мистецтвознавча праця науковця вийшла у 1978 р. під назвою «Український живопис доби середньовіччя» [12]. Написання монографії припало на час репресій, спрямованих проти української творчої інтелігенції і писати про українське середньовічне мистецтво, яке в своїй основі релігійне було небезпечно. В результаті, рукопис рецензувався сім років, і автору, щоб видати книгу, доводилося йти на поступки. Це звісно позначитись на історичній правді, тому, вже в період незалежності України А. А. Жаборюк ґрунтовно переробив монографію, яка вийшла під назвою «Давнє українське малярство» [3]. У цій праці простежується розвиток давнього українського малярського мистецтва 11–18 ст. На відповідному історичному та історико-культурному тлі розглядаються основні жанри тодішнього малярства: монументальні настінні розписи в культових спорудах, зокрема в старих київських храмах, мистецтво ікономалювання тих часів та давній український портрет. Значну увагу приділено з'ясуванню специфіки мови образотворчого мистецтва, що нею користувалися тогочасні митці, а також проблеми українського бароко – основному стильовому напрямку в українському мистецтві XVII–XVIII ст.

Однак, дослідження історії українського малярства цим не вичерпується, його продовжують наступні монографії: «Мистецтво живопису і графіки на Україні в першій половині і середині XIX століття» [7] (1983) та «Український живопис останньої третини XIX - початку XX століття» [13] (1990), у яких простежується процес становлення й

утвердження реалізму в українському образотворчому мистецтві у дуже складних історичних обставинах, так як Україна була розділеною на Східну і Західну частини. Характеризується творчість найбільш визначних живописців і графіків, цієї доби. Основну увагу автор приділив дослідженню мистецької спадщини найвидатнішого українського поета, живописця і графіка першої половини XIX ст. – Т. Г. Шевченка. Також присвятив йому окрему працю «Малярська творчість Тараса Шевченка» [6] (2000). «У своєму розвитку український живопис спирався передусім на багаті й міцні національні художні традиції і, зокрема, на народне мистецтво та мистецьку спадщину Т. Г. Шевченка, який заклав основи українського реалістичного образотворчого мистецтва» [13, с. 301].

А. А. Жаборюк не обмежився вивченням тільки українського образотворчого мистецтва, його інтереси розповсюдилися і на історію світової художньої культури, а саме, на дослідження європейських історико-культурних напрямів та художніх стилів. Про це свідчить ряд виданих посібників: «Історичні художні стилі доби середньовіччя» [5] (2007), «Художній світ доби Відродження (ідеї, образи, стиль)» [14] (2010), та «Бароко (доба, людина, стиль, художній світ)» [2] (2015), в яких на матеріалі мистецтва європейських країн з'ясовується характер і специфіка кожного з художніх стилів у їх національному переломленні (зокрема в українському мистецтві), а також особливості їх виявлення в різних видах мистецтва: архітектурі, скульптурі, малярстві, книжковій мініатюрі, прикладних мистецтвах та літературі.

Слід зазначити, що у своїх працях Анатолій Андрійович розглядає види мистецтв не ізольовано одне від одного, а в їх органічних взаємозв'язках. Проблема зіставлення окремих видів мистецтва, зокрема, художньої літератури з живописом та графікою, на десятки років стала предметом дослідження науковця. На конкретних прикладах він показує, що об'єднує образотворче мистецтво та літературу, та чим відрізняється література як вид мистецтва від малярства? Звісно, література і малярство – різні мистецтва, зі своєю самобутністю та специфікою «Письменник, як відомо творить свої образи, користуючись словом, тоді як маляр домагається зримої подібності зображених предметів за допомогою ліній, світлотіні і фарб на площині полотна, дошки чи стіни будівлі» [10, с. 82]. Але, одночасно «...між літературою і малярством є й чимало спільного, що й дає підстави вважати ці мистецтва суміжними. Так, давно уже помічено, що малярське мистецтво, образно висловлюючись, уміє «говорити», а література – «малювати» словом. Обидва ці мистецтва носять зображальний характер, обидва творять образи реального світу, відтворюючи життя у формах самого життя...» [10, с. 90]. Також автор показує, що з усіх видів образотворчого мистецтва графіка найближча до літератури, так як схильна до оповідності «... графіка –

«говіркe мистецтво, і цим воно близьке до літератури... графіка не тільки «говорить», а й «мислить»... а для літератури мислення і його відтворення – одна з найважливіших сфер» [19, с. 25].

Про посилену увагу до порівняльного вивчення суміжних між собою мистецтв свідчать спецкурси професора «Література в колі інших видів мистецтва», «Великі європейські художні стилі» та публікації у наукових збірниках, зокрема: «Принципи і засоби творення характеру в літературі і малярстві» [9], «Портрет літературний і портрет живописний» [8] та ряд інших. Лише тільки назви, згаданих праць свідчать про оригінальність як об'єкту, так і предмету дослідницьких праць Анатолія Андрійовича. Цікаву думку, про взаємодію та перетин різних медіаформатів у творчій роботі професора розвиває Наталія Коробкова у своїй статті «Проблеми інтермедіальності у науковій спадщині А. Жаборюка» [15], зазначивши: «Особливістю інтермедіальної концепції А. Жаборюка є розгляд діалогу мистецтв крізь призму не тільки їх взаємопроникнення, але й взаємозбагачення» [15, с. 182].

Окремої розмови заслуговує видання «Про літературу, малярство і українську національну ідею: (статті й есе різних років)» [10] (2008), у яке увійшли окремі літературознавчі та мистецтвознавчі статті, а також публіцистичні есе, які в різні роки публікувалися в наукових збірниках та періодичних виданнях. Вони показують нам не тільки наукові інтереси автора, а й деякі його життєві позиції, наприклад есе «Що таке український націоналізм? Брехня і правда» [10, с. 6] свідчить про Жаборюка як національно спрямовану людину. «Професор А. А. Жаборюк належить до активної інтелігенції – патріотів України. Був учасником подій 1990–1991 років. Декілька разів виступав на мітингах із закликом домагатися проголошення самостійності України» [1, с. 7]. Виступав на захист української мови як державної. Як зазначає М. Пащенко «Великий резонанс у той час мають публіцистичні статті, зокрема стаття «Доля рідної мови – доля нації» [18, с. 10].

Своїми працями Анатолій Андрійович Жаборюк показував значення української культури, її нерозривний зв'язок з розвитком європейської культури. Долав стереотипи методології щодо культурної залежності українців від Росії. Наполегливо обґрунтовував національну специфіку українського образотворчого мистецтва, вдаючись до конкретного аналізу його шедеврів, вказуючи на фольклорні, міфологічні та християнські витоки. В українському живописі науковець вбачав ознаки індивідуального стилю і своєрідності поетики українських живописців.

Список використаної літератури

1. Данилко П. Ю. Літературознавець, історик, педагог / П. Ю. Данилко // Чорном. новини : громад.-політ. газета. – 2004. – 29 квіт. (№ 1–9, 11–132 (січень-грудень)). – С. 7.

2. Жаборюк А. А. Бароко (доба, людина, стиль, художній світ) : посіб. з іст. світ. художньої культури / А. А. Жаборюк ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Філол. ф-т, Каф. теорії літ. та компаративістики. – Одеса : Астропринт, 2015. – 204 с.
3. Жаборюк А. А. Давнє українське малярство (XI-XVIII ст.) / А. А. Жаборюк. – Одеса : Маяк, 2003. – 206 с.
4. Жаборюк А. А. Історичні європейські художні стилі : деталізована програма спецкурсу / А. А. Жаборюк. – Одеса : Астропринт, 2005. – 29 с.
5. Жаборюк А. А. Історичні художні стилі доби Середньовіччя (візантійський, романський, готика) : посіб. зі спецкурсу / А. А. Жаборюк ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2007. – 134 с.
6. Жаборюк А. А. Малярська творчість Тараса Шевченка / А. А. Жаборюк. – Одеса : Астропринт, 2000. – 119 с.
7. Жаборюк А. А. Мистецтво живопису і графіки на Україні в першій половині і середині XIX століття / А. А. Жаборюк. – Київ ; Одеса : Вища школа, 1983. – 207 с.
8. Жаборюк А. А. Портрет живописний і портрет літературний / А. А. Жаборюк // Іст.-літ. журнал. – 2002. – № 7. – С. 49–57.
9. Жаборюк А. А. Принципи й засоби творення характеру в літературі й малярстві / А. А. Жаборюк // Іст.-літ. журнал. – 1997. – № 3. – С. 48–52.
10. Жаборюк А. А. Про літературу, малярство і українську національну ідею : (статті й есе різних років) / А. А. Жаборюк. – Одеса : Астропринт, 2008. – 166 с.
11. Жаборюк А. А. Творчість Михайла Стельмаха : дис ... канд. філол. наук / А. А. Жаборюк. – Одеса, 1955. – 249 с.
12. Жаборюк А. А. Український живопис доби середньовіччя / А. А. Жаборюк. – Київ ; Одеса : Вища школа, 1978. – 199 с.
13. Жаборюк А. А. Український живопис останньої третини XIX – початку XX століття / А. А. Жаборюк. – Київ ; Одеса : Либідь, 1990. – 310 с.
14. Жаборюк А. А. Художній світ доби Відродження (ідеї, образи, стиль) : посіб. з іст. світ. художньої культури / А. А. Жаборюк ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Філол. ф-т, Каф. теорії літ. та компаративістики. – Одеса : Астропринт, 2010. – 191 с.
15. Коробкова Н. К. Проблеми інтермедіальності у науковій спадщині А. Жаборюка / Н. К. Коробкова // Актуальні проблеми мовознавства та літературознавства. Серія: Лінгвістика і літературознавство. – 2014. – Вип. 1 : До 20-річчя кафедри української філології. – С. 176–182.
16. Пашенко М. В. Жаборюк Анатолій Андрійович: літературознавець, мистецтвознавець / М. В. Пашенко // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина ; заст. відп. ред. М. О. Подрезова ; авт. вступ. ст. В. М. Хмарський ; упоряд. та бібліогр. ред.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 2 : А–І. – С. 433–436.
17. Пашенко М. В. Слово про колегу: Жаборюк Анатолій Андрійович – літературознавець, мистецтвознавець / М. В. Пашенко // Пашенко М. В. Осягнення художності: рецепція літературознавчого та художнього тексту : зб. ст. і рец. – Одеса : Астропринт, 2021. – С. 383–385.
18. Пашенко М. В. Талант дослідника, пристрасть громадянина / М. В. Пашенко // Іст.-літ. журнал. – 2004. – № 10. – С. 6–10.
19. Подлісецька О. О. Вступ до літературознавства. Література і графіка : метод. рек. для студ. І курсу денної форми навч. філол. ф-ту спец. "Болгарська мова і література" напряму підгот. 035 "Філологія" / О. О. Подлісецька, А. А. Жаборюк ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Філол. ф-т. – Одеса : ОНУ, 2017. – 43 с.

References:

- [1]. Danylko P. Yu. Literaturoznaveets, istoryk, pedahoh [Literary scholar, historian, teacher]. *Chornom. novyny : hromadsko-politychna hazeta*. 2004, 29 kvit. (no. 1–9, 11–132 (sichen-hruden)), pp. 7.
- [2]. Zhaboriuk A. A. *Baroko (doba, liudyna, styl, khudozhnii svit) : posib. z ist. svit. khudozhnoi kultury [Baroque (era, man, style, artistic world): a guide to the history of world artistic culture]*. Odesa, 2015, 204 p.
- [3]. Zhaboriuk A. A. *Davnie ukrainske maliarstvo (XI-XVIII st.) [Ancient Ukrainian painting (XI–XVIII centuries)]*. – Odesa, 2003, 206 p.
- [4]. Zhaboriuk A. A. *Istorychni yevropeiski khudozhni styli : detalizovana prohrama spetskursu [Historical European artistic styles: a detailed program of the special course]*. Odesa, 2005, 29 p.
- [5]. Zhaboriuk A. A. *Istorychni khudozhni styli doby Serednovichchia (vizantiiskyi, romanskyi, hotyka) : posib. zi spetskursu [Historical artistic styles of the Middle Ages (Byzantine, Romanesque, Gothic): guide to the special course]*. – Odesa, 2007, 134 p.
- [6]. Zhaboriuk A. A. *Maliarska tvorchist Tarasa Shevchenka [Painting work of Taras Shevchenko]*. Odesa, 2000, 119 p.
- [7]. Zhaboriuk A. A. *Mystetstvo zhyvopysu i hrafiky na Ukraini v pershii polovyni i seredyni XIX stolittia [The art of painting and graphics in Ukraine in the first half and middle of the 19th century]*. Kyiv, Odesa, 1983, 207 p.
- [8]. Zhaboriuk A. A. Portret zhyvopysnyi i portret literaturnyi [A pictorial portrait and a literary portrait]. *Istoryko-literaturnyi zhurnal*. 2002, no. 7, pp. 49–57.
- [9]. Zhaboriuk A. A. Pryntsypy y zasoby tvorennia kharakteru v literaturi y maliarstvi [Principles and means of character creation in literature and painting]. *Istoryko-literaturnyi zhurnal*. 1997, no. 3, pp. 48–52.
- [10]. Zhaboriuk A. A. *Pro literaturu, maliarstvo i ukrainsku natsionalnu ideiu : (statti y ese riznykh rokiv) [About literature, painting and the Ukrainian national idea: (articles and essays from different years)]*. Odesa, 2008, 166 p.
- [11]. Zhaboriuk A. A. *Tvorchist Mykhaila Stelmakha [The work of Mykhailo Stelmakh]*. Odesa, 1955, 249 p.
- [12]. Zhaboriuk A. A. *Ukrainskyi zhyvopys doby serednovichchia [Ukrainian painting of the Middle Ages]*. Kyiv, Odesa, 1978, 199 p.
- [13]. Zhaboriuk A. A. *Ukrainskyi zhyvopys ostannoi tretyny XIX – pochatku XX stolittia [Ukrainian painting of the last third of the 19th - beginning of the 20th century]*. Kyiv, Odesa, 1990, 310 p.
- [14]. Zhaboriuk A. A. *Khudozhnii svit doby Vidrozhennia (idei, obrazy, styl) : posib. z ist. svit. khudozhnoi kultury [The artistic world of the Renaissance (ideas, images, style): a guide to the history of world artistic culture]*. Odesa, 2010, 191 p.
- [15]. Korobkova N. K. Problemy intermedialnosti u naukovi spadshchyni A. Zhaboriuka [Problems of intermediality in the scientific heritage of A. Zhaboryuk]. *Aktualni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Serii: Linhvistyka i literaturoznavstvo*. 2014, vol. 1, pp. 176–182.
- [16]. Pashchenko M. V. Zhaboriuk Anatolii Andriiovych: literaturoznaveets, mystetstvoznaveets [Zhaboryuk Anatoly Andriiovych: literary critic, art critic]. *Profesory Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu : biohr. Slovnyk*. Odesa, 2005, vol. 2 : A–I, pp. 433–436.
- [17]. Pashchenko M. V. Slovo pro kolehu: Zhaboriuk Anatolii Andriiovych – literaturoznaveets, mystetstvoznaveets [A word about a colleague: Zhaboryuk Anatoly Andriiovych - literary critic, art critic]. *Pashchenko M. V. Osiahnennia khudozhnosti: retseptsiiia literaturoznavchoho ta khudozhnoho tekstu : zb. st. i rets.* Odesa, 2021, pp. 383–385.
- [18]. Pashchenko M. V. Talant doslidnyka, prystrast hromadianyna [The talent of a researcher, the passion of a citizen]. *Istoryko-literaturnyi zhurnal*. 2004, no. 10, pp. 6–10.

- [19]. Podlisetska O. O., Zhaboriuk A. A. *Vstup do literaturoznavstva. Literatura i hrafika : metod. rek. [Introduction to literary studies. Literature and graphics: methodological recommendations]*. Odesa, 2017, 43 p.

Vasylchenko T. V.,

Chief Bibliographer Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (0482) 34-77-89
e-mail: Tanja140166@ukr.net

DIALOGUE OF ART AND LITERATURE IN THE CREATIVITY OF PROFESSOR OF ONU IM. AND. AND. MECHNYKOVA ANATOLIA ANDRIYOVYCHA ZHABORIUK

Summary

The proposed article is based on documents stored in the funds of the Scientific Library of the Odessa National University named after I. AND. Mechnikov, the creative heritage and life of Professor A. are briefly considered. AND. Zhaboryuk, who worked on the border of two types of art, comprehending the theory and history of literature and art, in particular painting, graphics. The main attention is paid to the interaction (dialogue) of literature and fine art through the prism of mutual complementarity and the specificity of each in the author's works.

Keywords: Ukrainian fine art, European art, painting, literature